

Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona ir Palanga

PARENGĖ KAZIMIERAS PRUŠINSKAS

Nuotraukoje – Antanas Smetona. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Tarpukario Lietuvos Respublikos politikas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, pirmasis Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona gimė 1874 m. rugpjūčio 10 d. Vilkmergės apskrities Taujėnų valsčiaus Užulėnų kaime. Pradžios mokykloje A. Smetona mokėsi su pertraukomis, todėl Taujėnuose ją baigė turėdamas jau 15 metų. Tuo metu į pirmąją gimnazijos klasę vaikai būdavo priimami iki 12 metų. Norėdamas mokytis kartu su savo bendramokiais, jis du metus privačiai mokėsi Ukmergėje bei Liepojoje (Latvija) ir 1891 m. pabaigoje, po Kalėdų, įstojo į Palangos progimnazijos trečiąją klasę. Čia, Lietuvos pajūryje, prasidėjo A. Smetonos tautinės savivokos kelias. Nors Prūsijoje spausdinami lietuviški laikraščiai jam į rankas patekdavo ir anksčiau, gyvenant ir mokantis Ukmergėje, bet nuolatiniu jų skaitytoju jis tapo čia, Palangoje, kur tuo metu buvo vienas iš draudžiamos lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis gabenimo centrų. Jis ir pats su keliais kitais bendraminčiais įsijungė į draudžiamos literatūros gabenimo bei platinimo veiklą. Vienas iš jų būrelio narių kontrabanda pristatydavo lietuviškus leidinius į Palangą. A. Smetona juos pats skaitydavo ir siųsdavo patikimiems savo bičiuliams į Liepojos gimnaziją.

A. Smetona buvo mokslus. K. Stropus yra palikęs tokių žinių: „Geriau si tos klasės mokiniai buvo Maciūnas, Smetona ir Šaulys. Pirmuoju visą laiką ėjo Maciūnas, tik vieną pusmetį jį buvo aplenkęs Smetona“.

1893 m., baigęs progimnaziją, A. Smetona įstojo į Žemaičių kunigų seminariją Kaune, bet netrukus nutarė pasukti kitu keliu ir tais pačiais 1893 m. įstojo į Mintaujos (dabar – Jelgava Latvijoje) gimnaziją. Čia jis kartu su kitais tautiniame judėjime dalyvavusiais lietuviais, tarp kurių buvo ir Jonas Jablonskis bei Vincas Kudirka, priklausė slaptai lietuvių organizacijai, kėlė tautinius reikalavimus, atsisakė melstis rusiškai. Už tai, besimokydamas aštuntojoje klasėje, buvo pašalintas iš gimnazijos. Mokslą tęsė Peterburgo gimnazijoje, kurią užbaigė 1897 metais. Vėliau Peterburgo universiteto Teisės fakultete studijavo teisę. Studijų metais už dalyvavimą tautiniame judėjime du kartus buvo pašalintas iš universiteto, vieną kartą suimtas, trumpai kalintas. 1902 m. užbaigė universitetą. Tais pačiais metais pradėjo verstis advokato praktika, vėliau įsidarbino Vilniaus Žemės ūkio banke ir čia dirbo 1903–1915 metais. Toliau aktyviai dalyvavo tautiniame judėjime, įsitraukė į politinę veiklą, tapo Lietuvių demokratų partijos nariu. 1905 m. gruodžio 4–5 d. dalyvavo Didžiojo Vilniaus Seimo darbe. 1908 m. tapo laikraščio „Viltis“ redaktoriumi, leido ir redagavo dvisavaitinį žurnalą „Vairas“. 1914 m. kartu su bendraminčiais įsteigė Lietuvių draugiją nukentėjusiems nuo karo šelpti. Iš pradžių buvo išrinktas jos Centro komiteto pirmuoju vicepirmininku, o vėliau – draugijos pirmininku. 1916 m. pirmininkavo Lozano

Palangos pajūris. Danutės Mukienės nuotrauka

lietuvių konferencijoje. 1917 m. buvo laikraščio „Lietuvos aidas“ steigėjas ir redaktorius. 1917 m. rugsėjo 18–22 d. dalyvavo Vilniuje vykusioje Lietuvių konferencijoje. Jos metu išrinktas Lietuvos Tarybos, vėliau – Valstybės tarybos pirmininku. Šias pareigas ėjo 1917–1919 metais. 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą. 1919 m. balandžio 4 d. išrinktas pirmuoju Lietuvos Respublikos prezidentu. Šias pareigas ėjo iki 1920 m. balandžio 19 dienos. 1920–1924 m. vadovavo Lietuvių tautos pažangos partijai, iki 1924 m. dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos veikloje. 1920–1926 m. redagavo „Lietuvos balsą“, „Lietuvių balsą“, „Krašto balsą“, „Tautos vairą“, „Tėvynės balsą“, „Vairą“. 1921 m. buvo Lietuvos delegacijos sienoms su Latvija nustatyti pirmininkas. 1923 m. paskirtas Lietuvos Vyriausybės aukštuoju įgaliotiniu Klaipėdos kraštui. Neilgai trukus iš šių pareigų pasitraukė. 1923 m. lapkričio mėnesį už tai, kad savo redaguojamame „Vaire“ išspausdino Augustino Voldemaro straipsnį, buvo kelias dienas įkalintas. 1923–1927 m. Lietuvos universitete (dabar – Vytauto Didžiojo universitetas) ėjo Meno teorijos ir istorijos katedros docento pareigas, dėstė etiką, senovės filosofiją, lietuvių kalbos stilistiką. Iš graikų kalbos išvertė keletą klasikinių veikalų. Tarpukario Lietuvoje A. Smetona buvo laikomas vienu iš geriausių lietuvių kalbos stilistų. Yra paskelbęs ir originalių mokslo darbų. 1926 m. tapo Lietuvos universiteto docentu. 1924 m. buvo vienas iš Lietuvių tautininkų sąjungos organizatorių, 1924–1940 m. – Tarptautinio banko valdybos vicepirmininkas, įvairių draugijų ir bendrovių steigėjas bei vienas iš jų vadovų. 1925 m. išrinktas Lietuvos tautininkų sąjungos pirmininku (šias pareigas ėjo 1925–1926 m.). 1926 m. gruodžio 17 d. karinio valstybinio perversmo metu buvo paskelbtas Lietuvos Respublikos Valstybės Vadu. 1926 m. gruodžio 19 d., po perversmo, Lietuvos Respublikos Seimas A. Smetoną išrinko Lietuvos Respublikos prezidentu. Į šias pareigas jis buvo perrinktas 1931 ir 1938 metais. Lietuvos prezidentu buvo iki 1940 m. birželio 15 dienos. 1932 m. Vytauto Didžiojo universitetas A. Smetonai suteikė filosofijos garbės daktaro laipsnį.

Į užsienį A. Smetona pasitraukė 1940 m. birželio mėnesį, po to, kai Maskva Lietuvai pateikė ultimatumą, Vyriausybė ir kariuomenės vadas nepalaikė A. Smetonos pasiūlymo atmeti ultimatumą ir ginklu pasipriešinti Maskvai.

Jį visada rėmė žmona Sofija (mergautinė pavardė Chodakauskaitė). Lietuvoje ištikimi jo draugai buvo Juozas Tūbelis ir jo žmona Jadvyga, kunigai Vladas Mironas, Izidorius Tamošaitis, Juozas Tumas-Vaižgantas, teisininkas Stasys Šilingas, kariškiai Kazys Skučas, Kazys Musteikis. Na o su Augustinu Voldemaru, Vincu Krėve-Mickevičiumi, generolu Stasiu Raštikiu, Ernestu Galvanausku Antano Smetonos keliai išsiskyrė.

Pasitraukęs iš Lietuvos, A. Smetona iš pradžių gyveno Vokietijoje, vėliau – Šveicarijoje, o 1941 m. kovo 10 d. atvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Gyvendamas JAV daug keliavo po lietuvių kolonijas, sakė kalbas, rašė atsiminimus, straipsnius lietuvių spaudai. Žuvo 1944 m. sausio 9 d. Klivlende. Buvo palaidotas lietuviškose Kalvarijų kapinėse. Vėliau jo palaikai perkelti į Knolvudo mauzoliejų (*Knollwood Cemetery Mausoleum*), o 1975 m. – į All Souls kapines Chardono mieste (JAV, Ohajo valstija).

Palangos vila, kurioje atostogaudavo Antanas Smetona. Danutės Mukienės nuotrauka. 2013 m.

ANTANO SMETONOS ATOSTOGOS PALANGOJE

Baigęs mokslą Palangos progimnazijoje, Antanas Smetona į šį kurortą nuolat sugrįždavo. Čia jis leisdavo atostogas ir būdamas šalies vadovu. Tuo metu Palangoje A. Smetona praleisdavo nuo keturių iki šešių savaitių. Kartu su juo čia poilsiaudavo ir žmona, kartais – dar ir sūnus Julius bei dukterė Marija Valušienė su vyru pulkininku A. Valušiu. Prezidentą Palangoje aptarnaudavo dalis prezidentūros darbuotojų. Dažniausiai į Palangą atvykdavo du prezidento vairuotojai, keturi rūmų tarnybos karininkai, gailėstingoji sesuo, virėja ir dvi tarnaitės. Iš Kauno į Palangą A. Smetona ir jo šeimos nariai bei aptarnaujantis personalas vykdavo specialiai užsakytu traukiniu. Čia būdavo miegamasis, svetainė, vagonas daiktams sudėti, dvi platformos, ant kurių gabendavo automobilius. Kelionės išlaidas apmokėdavo valstybė.

Prezidento ir savo bei artimųjų pasirengimu kelionei į Palangą rūpindavosi jo žmona, o kitais reikalais, tarp jų ir transportu – P. Bielskus. Kauniečiai A. Smetoną į Palangą išlydėdavo kariniam orkestrui grojant maršus. Į palydas susirinkdavo prezidento draugai ir artimieji, ministrai, aukštesnieji karininkai, nemažai kitų miesto gyventojų.

Traukinys iš Kauno pajudėdavo apie vidurdienį. Trumpam sustodavo Kėdainiuose, Šiauliuose ir Telšiuose, o kartais ir kitose geležinkelio stotyse. Šie sustojimai būdavo derinami su prezidentu. Ano

(Nukelta į 14 p.)

Palangos parke. Danutės Mukienės nuotraukos. 2013 m.

(Atkelta iš 13 p.)

meto fotografijose yra užfiksuotos prezidentų sutikimo geležinkelio stotyse akimirkos. Žmonių čia tomis dienomis suplūsdavo šimtai. Prezidentą stotyse pagerbdavo administracijos pareigūnai, apskrities viršininkai, grodavo pučiamųjų orkestrai. Apie šeštą valandą vakaro traukinys atvykdavo į Kretingą. Čia visada prezidentą sutikdavo iškilmingai. Žmonių būdavo gausybė, grodavo orkestras, prie stoties plevėsuodavo vėliavos, pastatas ir stoties vidus būdavo papuoštas žalumynais. Kretingoje A. Smetoną sutikdavo Kretingos apskrities viršininkas, karo komendantas, katalikų parapijos klebonas, vienuoliai pranciškonai, rabinas, organizacijų vadovai. Atvykusį prezidentą pasveikindavo vienas kuris nors garbus vietos visuomenės veikėjas. Kai iš traukinio iškraudavo automobilius, mašinos privažiudavo prie stoties durų ir prezidentas bei jo palyda išvykdavo į Palangą. Čia jo taip pat laukdavo. „Lietuvos aidas“ 1934 m. rašė: „Palangoje buvo taip pat pastatyti garbės vartai, prie kurių stovėjo šaulių garbės sargyba, stovyklaujančių moterų garbės sargyba, vietos savivaldybės atstovai su burmistru priešakyje. [...] Prie vartų Prezidento sutikti buvo susirinkę dideli Palangos vasarotojų ir vietos ir apylinkės gyventojų būriai. Sveikindamas atvykusį Prezidentą, Palangos burmistras, dr. Šliupas, pasakė kalbą, kurioje p. Prezidentą ir ponią sveikino Palangos gyventojų vardu ir linkėjo gerai pailsėti. Respublikos Prezidentas padėkojo už sveikinimus ir nuvyko į savo vasaros rezidenciją. Prie Respublikos Prezidento vasaros rezidencijos aukštųjų šeimininkų laukė kareivių garbės sargyba ir husarų pulko orkestras.“

Tokias keliones, nors jos ir išvardindavo, A. Smetona mėgdavo. Patikdavo jam ir tie sutikimai, susitikimai su jį pasveikinti atėjusiais žmonėmis. Nepriklausomos Lietuvos metais Palangoje atostogaudavo ir nemažai kitų žinomų politikos, mokslo, kultūros veikėjų, tarp jų ir Urbšiai, Didžiokai, Dauguviečiai, Petrauskai, Maironis, Žmuidzinavičiai, Janulaičiai, Nemeikšos, Vileišiai, Sofija Čiurlionienė su dukra.

Tuo laikotarpiu, kai A. Smetona ėjo prezidento pareigas, Lietuva neturėjo vasaros rezidencijos, skirtos valstybės vadovui. Apstodavo A. Smetona netoli jūros esančiame dviejų aukštų mūriniame baltame grafitės Tiškevičiūtės vasarnamyje su bokšteliu ir nedideliu sodu. Tuo metu patalpos čia buvo įrengtos kukliai. Svečius

A. Smetona priimdavo pirmame vilos aukšte buvusioje svetainėje. Čia dar buvo ir didelis valgomasis, du miegamieji kambariai asmens sargybinių pareigas ėjusiems karininkams, virtuvė, tarnaitės kambarys bei sandėliukai. Antrajame aukšte buvo penki miegamieji ir veranda. Bokšte – dar vienas kambarėlis. Prezidento vairuotojai ir kiti patarnautojai įsikurdavo šalia vilos stovėjusiame mediniame name. Palangoje A. Smetoną saugodavo civiliais drabužiais apsirengę karininkai. Du iš jų prezidentą lydėdavo ir į pajūrį, stengdamiesi neatkreipti kitų poilsiautojų dėmesio. Anksti atsikėlęs ir papusryčiaavęs, jei tik oras geras, prezidentas patraukdavo į pajūrį, ten buvusį vyrų pliažą, ir kurį laiką praleisdavo kartu su kitais poilsiautojais. Čia, kopose, stovėjo miesto savivaldybės pastatyta nedidelė lentinė kabina, skirta prezidentui persirengti. Asmens sargyba, A. Smetonai maudantis, akytai stebėdavo jį ir būdavo pasirengusi ateiti prezidentui į pagalbą, jei šis imtų skęsti; abu asmens sargybiniai buvo geri plaukikai. Prezidentas, kiek pasimaudęs ir pasidėginęs specialiai jam aptvertame kopų plote, perskaitydavo naujausius spaudos leidinius ir apie pietus grįždavo į vasarnamį. Čia tvarka rūpindavosi jo žmona. Atostogų metu po pietų A. Smetona ilsėdavosi, priiminėdavo svečius, interesus. Jis mėgdavo automobiliu važinėti po Palangos apylinkes, nuvykdavo į Klaipėdą, Šventąją, Kretingą, susitikdavo su Kretingoje gyvenusiais vienuoliais pranciškonais.

Palangiškiai prezidento išvykimo laiko nežinodavo, todėl jo palydų čia nebūdavo. Kaune sugrįžtantį prezidentą sutikdavo karinė garbės sargyba, ministrai, aukšti valstybės pareigūnai, kariškiai.

Palangoje nepriklausomos Lietuvos metais atostogaudavo ir kiti ano meto Lietuvos prezidentai – Aleksandras Stulginskis ir Kazys Grinius – bei jų artimieji.

PANAUDOTA LITERATŪRA:

1. Smetona A., *Rinktiniai raštai*, Kaunas, 1990.
2. Subačius R., *Dramatiškos biografijos: kovotojai, kūrėjai, karjeristai, kolaborantai...*, Vilnius: Mintis, 2005.
3. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* <http://www.archyvai.lt/exhibitions/smetona/paroda.htm> (žr. 2013-06-24).
4. Eidintas Alfonsas, *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.